

Legközelebb Jézushoz.

Írta : **Gálfi Lőrinc.**

A világ irodalmának tárgyai között aligha van olyan, amelyről annyit írtak volna, mint Jézus Krisztusról. Azonban ebben a rengeteg nagy irodalomban kétségtelenül sokkal nagyobb része volt a hitnek, mint a tudásnak, az érzelmeknek, mint az értelemnek, a vágyaknak, mint a valóságnak, a képzeletnek, mint a tapasztalatnak, az érdekeknek, mint a logikának, a jóindulatnak, mint a kellő kritikának és a költészetnek, mint a történetnek. A tudatlanság, a babona, az elfogultság, az előítélet, a hatalom, az önzés, sőt talán még a rosszhiszeműség is megnyilatkozhatott olykor ez irodalomban. Ezért történhetett meg, hogy a kereszténység sohasem volt egy értelemben Jézusról és tanításairól, és hogy az egyház egymással ellenkező meggyőződésű felekezetekre oszlott, amelyek magukat mind Krisztus követőinek vallják. Ezért keletkezhetett a húszadik században is keresztény tudósok között olyan iskola, amely Jézus Krisztusnak történelmi voltát egyenesen tagadja. A valóznak a megismerése és megértése lehet az egyedüli út, amely az emberiséget egyértelemhez segítheti ebben a kérdésben, és kényszerítheti az igazság és meggyőződés erejével még érdekei és vágyai elhagyására is. A tudományos teológia az elmúlt száz esztendő alatt igen sokat tett ennek a célnak a megvalósítására. Eredményei azonban még nem ismeretesek általánosan és nincsenek elterjedve a társadalom különböző rétegeiben. Nagy harcot kell azoknak megvívniuk az elfogultság és a régi felfogások megerősített várai ellen. Éppen hazánkban még arról sincs kialakulva a közvélemény, hogy vajjon a tudományos meggyőződés eredményeit szabad-e átvinni a köztudatba.

Ez a tudományos teológia nem kíván új hitet, vallást és erkölcsöt, hanem a jézusi elveknek megvalósulását. Jelszava nem az, hogy »el Jézustól!«, hanem az, hogy »vissza Jézushoz! A teológusok keresik a történelmi Jézust és igyekeznek őt tisztán látni, eltávolítva tőle mindazt a hozzá nem tartozó külső mezt, amely halála után tapadt hozzá. Ez az igyekezet nem is nehéz munka mindaddig, amíg az csak a felszínen történik, és csak arra vonatkozik, hogy a későbbi századok hozzáadásait vetkőztesse le Jézusról, amiket a hatalomra jutott keresztény egyház zsinati meghatározásokkal és céljai megvalósításának érdekében adott Jézushoz. De mind nehezebb lesz az, amint közelebb jutunk a célhoz, és azt kezdjük válogatni, hogy a Jézus után következő első száz esztendőnek állításai közül melyek alapulnak tényeken, és melyek azok, amelyek pragmatikai okok szüleményei.

Ma már általánosan elfogadott nézet, hogy az újtestamentum könyvei kivétel nélkül mind a keresztény pragmatizmus szolgálatában állottak már akkor, amikor meglevő alakjaikat felvették. Ez a pragmatizmus nem volt egészen azonos Péternél és Pálnál, Jakabnál és Jánosnál. Különbözött Jeruzsálemben és Antiokiában, Korintusban és Rómában is. És alkalmazkodott különösen a politikai helyzethez, a kor követelményeihez és lehetőségeihez. Hogy az újtestamentum nyelve a görög lett és nem a Palesztinában beszélt arámi, sem pedig a római birodalom hivatalos nyelve, a latin, annak magyarázatát csak a gyakorlati szükség adhatja meg. Ha a Máté szerinti evangéliumban olvassuk legelől a Jézus Krisztusnak, Dávid fiának, Ábrahám fiának nemzetségéről való könyvet s azután folyton ismételve annak hangoztatását, hogy *mindez pedig azért lön, hogy beteljesedjék, amit az Úr mondott volt a próféta által* (V. ö. 1₂₂, 2₅, 15, 17, 33; 3₂ stb.) s a könyv végén is, hogy *ekkor teljesedett be a Jeremiás próféta monása*: alig lehetünk kétségben arról, hogy e mű milyen érdeket, szükségletet és célt szolgál. Vagy ha elolvassuk a 10. rész utasításait a tanítványokhoz, vagy a 23. rész feddéseit a farizeusokról, lehetetlen azokban fel nem fedoznünk a primitív egyház erkölcsi

meggyőződését, reményeit, szükségseit, módszereit és gyakorlati intézkedéseit, habár ezek nem is olyan szembe-
szökőek, mint a 16₁₈ állításai. Vagy ha a Márk szerinti
evangélium így kezd: *A Jézus Krisztus, az Isten fia evan-
géliumának kezdete*; ha azután (Keresztelő Jánossal) azt
mondhatja, hogy *utánam jő, aki erősebb nálam* stb., ha
ezután megnyílik az ég s onnan szó hallatszik, hogy *te
vagy az én szerelmes fiam* stb.; ha a lélek azonnal a
pusztába ragadja, hogy a sátán kísértse meg; ha hívá-
sára a halászok azonnal elhagyják hálójukat; ha a tisztá-
talan lélek is azzal szólítja meg, hogy *»tudom, hogy lé-
vagy te: az Istennak szentje«*; ha a Jézus megjelenésére
a Simon anyósát is azonnal elhagyja a hideglelés; ha,
még mindig az első részben, Jézus sokakat meggyógyít,
sok ördögöt kiűz, akik *őt ismerék* s a belpoklos is meg-
gyógyul az ő parancsára: semmi esetre sem lehetünk két-
ségben az iránt, hogy az író a Jézus istenfiúságát akarja
bebizonyítani és pedig olyan bizonyítékokkal, amelyek
csak nagyon tudatlan és hisztérien társadalomban számít-
hattak sikerre s még ott is csak úgy, ha a lelkek erre
már kellően elő voltak készítve. S az evangélium végén
is a pogány százados azt bizonyítja, hogy *»bizony ez az
ember Isten fia vala«* (15₃₉). A csodákkal való bizonyítás
még ma is talál hívókra. Hogy maradhatott volna ez
felhasználatlanul a kezdő keresztény egyházban? A Lu-
kács szerinti evangélium írója nyíltan be is vallja gya-
korlati célját, megmondván bevezetésében, hogy ő azért
ír az ő jó Teofilusának, hogy az megtudhassa azoknak
a dolgoknak a bizonyosságát, amikre őt tanították. A ne-
gyedik evangélium írója már kész metafizikai tételből in-
dul ki bevezetésében és azt szolgálja egész művén ke-
resztül, amíg csak befejezi e szavakkal: *De van sok egyéb
is, amiket Jézus cselekedett, amelyek ha egyenként meg-
íratnának, azt vélem, hogy maga a világ sem foghatná
be a könyveket, amelyeket írnának*. Tehát a görög böl-
csészet kívánalmait viszi át Jézusra. A Cselekedetek könyve
az apostolok történetével foglalkozik s csak véletlenül őrzi
meg Jézusnak egy mondását, amely az evangéliumokból
hiányzik, t. i., hogy *»jobb adni, mint venni«* (20₃₅); azon-

ban Péter mégis azt a csorbát igyekszik benne kiköszörülni, amelyet az egyházon a Jézus halála okozott, ami Pál apostol szerint botránkozás volt a zsidóknak és boldonság a görögöknek. (I. Kor. 1₂₃.) A többi könyvben is sok van elmondva *Jézusról*, de nagyon kevés *Jézustól*. A Pál levelei annyira a meghalt, de feltámadott istenfiával vannak elfoglalva, hogy, amint Wernle baseli tanár mondja,¹ ha azok mind elvesznének, nem sokkal tudnánk kevesebbet Jézusról, mint amennyit tudunk. Életére alig találunk azonban egy pár vonatkozást és azok is javarészt a keresztény pragmatizmus szolgálatában állnak, különösen pedig a Pál üdvtani elméletének szolgálatában. Állítják, hogy Jézus az Ábrahám magva volt (Gal. 3₁₆), de aligha nem ellentétben azzal a felfogással, amelyet Jézus a szinoptikus evangéliumok állítása szerint vallott (V. ö. Mk. 12₃₅₋₃₇ = Mt. 22₄₂₋₄₅ és Lk. 20₄₁₋₉₄). Állítják, hogy asszonytól lett (Wal. 4₄), testvére² volt Jakabnak (Gal. 1₁₉) és fengedelmes volt Isten iránt (Rom. 5₁₉). Pál vallja bennük, hogy ő a Krisztus követője (I. Kor. 11₁), akit a zsidók öltek meg (I. Thess. 2₁₅). A Jézus egyes tanításaira és jellemére is találunk vonatkozásokat. (v. ö. I. Kor. 7. 11 és Mk. 10. 11; I. Kor. 9. 14 és Mt. 10. 10; Lk. 10. 7; I. Thess. 5. 2 és Mt. 24. 42-43; Lk. 12. 30-46). Mindezek azonban bár erős bizonyítékok a Jézus történelmi létezését tagadó iskola ellen, mégis nagyon hiányos adatok a Jézus életének és személyének megismeréséhez. Ellenben a keresztény pragmatizmus már minden levélben bizonyos és úgy az úrvacsora szereztetése, mint a Jézus feltámadása elég részletesen vannak bennük leírva (I. Kor. 11₂₃₋₃₄ és 15₄₋₈). Az úrvacsoránál még arra is kiterjed az író figyelmé, hogy az egybegyűltek várják meg a később érkezőket (33. v.).

A keresztény pragmatizmus első célja volt az, hogy az egyházat bensőleg erősítse meg. E cél érdekében az emberi szükségeket és vágyakat, amelyek a földön az abszolút isteni erő után a legnagyobb hatalmak, igyekezett

¹ Die Quellen des Lebens Jesu 1. fejt.

² ἀδελφός τοῦ κυρίου.

magával azonosítani. A zsidó várakozások beteljesülése Jézusban, a Jézus istenfiúsága és második eljövetele, valamint a végítéletben való szerepe és messiássága mind e törekvés szolgálatában állanak az első három evangéliumban, s a kérdések kérdése a teológiai tudományban az, hogy Jézus az ő életében és a saját öntudatában megnyitott vallott a magáénak ezekből. A keresztény pragmatizmus adott az egyháznak szerveket személyekben és intézményekben. Az apostoloknak és ezek utódainak hivatása és tekintélye, a szertartások, különösen a keresztség és úrvacsora, a gazdasági és házassági kérdések, a zsidó és görög vallásos intézményekhez és a politikai hatóságokhoz való viszony: mind elrendezésre vártak a tisztán dogmai kérdéseken kívül. Ezeknek kialakulására az újtestamentumi könyvek írói leírásaikban nemcsak befolytak, hanem Jézust is igyekeztek olyannak feltüntetni, mint aki ezekről határozott véleményeket nyilvánított, intézkedéseket tett, s szavával és tetteivel példát állított fel. A valóságot, a tényt, elhatárolni a költött résztől, vagy a kiszínezéstől és megnagyítástól ezekben is lehetetlen. Még ugyanazon egy dolog elmondásánál is az egyik író elhallgat olyant, amit a másik lényegesnek tart, és hozzátold olyant, ami a másiknál hiányzik. A Jézus születéséhez és gyermekkorához, valamint feltámadásához és mennybemeneteléhez fűzött legendák mind a gyakorlati szükségnek, a keresztény pragmatizmusnak szüleményei. A csodák szintén e pragmatizmust szolgálják, bár azok némelyike mögött történeti valóság is állhatott s ezeket csak a pragmatizmus tette csodákká.

Ez a pragmatizmus az egyetlen elfogadható magyarázat arra, hogy két evangélium a Jézus születéséről nem is beszél; míg a másik kettő ahhoz már a legesodásabb eseményeket kapcsolja. Ez simíthatja el egyedül azokat az ellentmondásokat, amelyek az evangéliumokban olyan számosak, hogy miattuk a legegyszerűbb valóságokhoz is nehezen juthatunk. Például miért született a názáreti Jézus Betlehemben? Jákob volt-e a József atyja és a Jézus nagyatyja, amint az első evangélium mondja (1₁₆), vagy pedig Héli, amint a harmadik evangélium állítja? (3₂₃).

Miért írja az egyik evangélium, hogy a három nő, mikor értesült a Jézus feltámadásáról, senkinek semmit sem szólt (Mk. 16₈); míg a más kettő szerint (Mt. 28₈ és Lk. 24₉) egyenesen a tanítványokhoz futottak, hogy azoknak elmondják.

Ilyen körülmények között a Jézus életének, tanításainak, elveinek és jellemének vizsgálásánál a legszigorubb kritikát kell alkalmaznunk, hogy a róla szóló tudósításokból magát Jézust tudjuk megismerni és ne azt a Jézust, akit az egyház igyekezett hívői és elleségei elé állítani; sem pedig azt, akit egy késői író a saját egyéni hitében ilyennek, vagy olyannak elképzelt vagy leírt. A Jézus életírói általában a szubjektívizmustól nem tudtak megszabadulni. Mindenik olyan Jézust rajzolt meg, amilyent a maga gondolkozásával elő tudott állítani, az ellenmondásokat és a képhez nem illő részleteket pedig vagy figyelmen kívül hagyta, vagy lekicsinyelte, vagy azok nitelenségét önkénye szerint kétségbe vonta. De a tiszta tárgyilagosságot, *az objektív alapot a Jézus-öntudatának megértéséhez* nem is nagyon igyekeztek megadni.

Ez az objektív alap mintegy másfél száz esztendő kísérletezései, megfigyelései és tapasztalatai után ma már teljesen kidomborodva áll a tudományos teológia előtt, bár apróbb részleteire nézve még vannak nézeteltérések is a hozzáértők között. A tudományos kutatás eredményei ugyanis azt mutatják, hogy ámbár Jézus maga semmit sem írt le, és bár őt utazásaiban nem kísérte gyorsíró, tanításait és cselekedeteit mégis írásba foglalták elég terjedelmesen és elég hiven arra, hogy azokból a Jézus valódi egyéniségét megismerhessük; és hogy ezek a megbízható leírások kellő utánjárással és hozzáértéssel összeállíthatók ma is azokból a meglevő tudósításokból, amelyek a három első evangéliumban keverve a pragmatizmus hozzátoldásaival fennmaradtak.

Ugyanis a három első evangélium, amint azoknak elemzése után kitűnt, nem önálló és eredeti munka, hanem kifejezésnek mai értelmezése szerint, hanem úgynevezett *kompilációk*, amelyekben egész terjedelmes részeket vett át az író olyan írott művekből, amelyeket már azelőtt

évekkel vagy éppen évtizedekkel is megírtak volt, amikor a keresztény pragmatizmus még kevésbé volt kifejlődve s így hatása sem volt oly nagy, mint a későbbi évtizedekben. A három első evangéliumnak egymáshoz való viszonyát, vagyis a szinoptikus kérdést, ma már mindenki a kompilációval magyarázza meg. A kompilátor eljárását nehezen értjük meg fejlett irodalmi és közlekedési viszonyaink között. Az irodalmi tisztesség fogalma is tulajdonképpen csak az újkorban fejlődött ki. Az ókor minden írott művet közös tulajdonnak tekintett. Ha valaki egy megírt munkát csak átdolgozott, annak olyan bevezetést és esetleg befejezést adott, amely az ő olvasóinak vagy hallgatóinak inkább megfelelt, vagy éppen más nyelvre átfordított, azt már a saját műveként adta ki, s az eredeti szerzőt vagy megnevezte esetleg, vagy arról egy szót sem szólt, vagy még maga sem tudta, hogy ki volt az. A kompilátor vagy szerző nem is vágyott abban az időben irodalmi dicsőség után s az üzleti érdek is legfennebb csak a sokszorosítókat sarkallta. Így megtörtént, hogy egyes művek névtelenül kerültek a forgalomba. A közönséget sem érdekelte az, hogy egy irodalmi mű eredeti szerzőtől való-e, vagy pedig kompiláció. Leggyakrabban úgy eredeti szerző, mint kompilátor valamely régi, talán sok száz esztendővel azelőtt élt nevezetes ember neve alatt adta ki a maga művét, hogy a mű így nyerjen nagyobb tekintélyt. Ilyen irodalmi viszonyok között láttak napvilágot újtestamentumi könyveink, s a két első evangéliumról biztosan tudjuk, hogy szerzőik nem azok voltak, akiknek nevét viselik.

Ha tehát Jézushoz közelebb akarunk jutni annál, amilyenek őt a három első evangélium feltünteti, keresnünk kell azon eredetibb írott források alakját, tartalmát és benső lényegét, amelyekből meglevő evangéliumaink merítettek és elkülönítnünk lehetőleg azokat a részleteket, amelyek a régebbi forrásokban megvoltak azoktól, amelyek a kompiláció útján és a pragmatizmus szolgálatában kerültek az evangéliumokba. Az ilyen irányú munkálatok meglepő eredményeket tártak fel az evangéliumok helyes megértésére. Ezekből ugyanis az tűnt ki, hogy

az evangéliumok keletkezéséről fennmaradt hagyomány állításainak jelentékeny része nem a valót fedí, míg egy másik rész és éppen a legrégebb adatok, a valóságoknak is megfelelnek. Kitűnt, hogy a Máté és Lukács nevét viselő két hosszabb evangélium alapja a második evangélium, amelyet az előbbieik szerzői ismertek, felhasználtak és *egész tartalmának lényegét* csak ott változtatták meg, vagy hagyták el, ahol az az ő saját céljaikkal ellenkezett, vagy Jézusról az ő ítéletük szerint éppen nem előnyösen nyilatkozott.

Ezek a kihagyások és változtatások a legszembetűnőbb bizonyítékok arra, hogy a pragmatizmus követelményei miképpen folytak be a Jézusra vonatkozó történeti adatok elhomályosításához. Lássunk ezekből egy pár példát.

Máté és Lukács egyaránt hallgatnak arról, amit Márk a 3₋₂₁-ben elmond, hogy amikor otthon Jézus köré nagy sokaság gyűlt össze, annyira, hogy még enni sem tudtak, az ő rokonai eljöttek, hogy fogják meg őt, mert azt mondták, hogy magán kívül van. Valószínű, hogy erre az alapigére a későbbi századokban sem készítettek sok beszédet az egyház szolgálai nagyon érthető okok miatt. De hogy ilyen tapasztalatok után Jézus taníthatta a Máté 5₃₂ állítását, az valószínűnek látszik, s teljesen megérthető a Jézus további kijelentése is a Mk. 3₃₄₋₃₅-ben, amelyet a másik két szinoptikus író szintén kihagy.

A Mk. 6. része elmondja, hogy Jézus az ő szülőhelyén Názáretben tanított a zsinagógában, és akik őt hallották, elálmélkodtak az ő bölcsességén és kérdezték: nem ez-e az az ácsmester, Máriának a fia, Jakabnak, Józsnak, Judásnak és Simonnak pedig testvére? Mt. és Lk. ismerik és leírják ugyanezt, még megtoldva részletekkel, és kijavítva (?) az ácsmester kifejezést, de egyik sem veszi át a Mk. 6₃ tartalmát, amely állítja, hogy Jézus ott semmi csodát nem tudott tenni, bár arról mindkettő tud. (V. ö. Mt. 13₅₈, Lk. 4₂₃.)

A 7₃₁₋₃₇-ben Mk. egy csodás gyógyítást ír le, amelyről a másik két evangélista szintén nem tesz említést. Bizonyos okát e részlet kihagyásának természetesen nem

lehet most megállapítani. Azonban legalább is megérthető, hogy a későbbi írók nem szívesen írták le azokat az eljárési módokat, amelyekkel Jézus e gyógyítást valahol a tizváros határain állítólag elvégezte, t. i. hogy újjait a nehezen szóló siket fülébe bocsátotta, nyelvét megkenete nyállal és fohászkodott istenhez. Ugyanis így mások gyógyíthattak abban az időben, akik nem voltak messiások. Ugyanez az ok folyhatott be arra is, hogy a 8²²⁻²⁶ állításait, a bethsaidai vak meggyógyítását, kihagyják.

Azonban ilyen kihagyások mellett is Mátéban és Lukácsban Márknak csaknem egész tartalmát olvashatjuk.

Egy angol író³ számításai szerint Márknak 661 verséből csak ötvenet nem találunk meg sem Máténál, sem Lukácsnál. Ellenben a Máté 1068 verséből 816, tehát több mint háromnegyed rész, és a Lukács 1149 verséből 798, vagyis kétharmadnál több, megtalálható a Márk tervezetében, amelyet mind az első, mind a harmadik evangélista elfogadott a magáénak.

De ha Lukács használt forrásokat, amint ezt az ő bevezetéséből biztosan megállapíthatjuk és ha csaknem az egész Márkot magában foglalja, akkor ez egyike volt az ő forrásainak.

Máté kihagyja a Jézus menekülését a tömeg elől (Mk. 1³⁵⁻³⁸) valamint az idegen csodatevőt, (9³⁸⁻³⁹) aki ördögöket űzött ki a Jézus nevében. Lukács pedig nem mondja el a Jézus kemény szavait, amelyeket a Mk. 7.²⁴⁻³⁰ szerint Jézus a jszirofeníciai asszonyhoz intézett s még a farizeusok mosakodása ellen mondott hosszú leírását sem közli. Ezek mind megtalálják a maguk magyarázatát a pragmatikai okokban. De nagyon kevés utánjárással meggyőződhetünk arról, hogy mind a két hosszabb evangélium pontosan követi azt a *sorrendet*, amelyet Márk már megállapított s ha hosszabb betoldásait elvégezték, ismét visszatérnek a Márk-féle sorrendhez. Ha ezt a sorrendet érthető okok miatt megzavarják, az mindjárt meg is hosszulja magát. Így Lukács az első tanítványok nívását

³ Maurice Jones : The New Testament in the twentieth century, London 1914. 194 l.

érthetőbbé akarván tenni, azt némely csodák' elbeszélése után azok' hatásától teszi függővé. De e miatt kénytelen a kapernaumi csodákról beszélni, mielőtt művében azokat elmondta volna (4₂₃) és kénytelen Jézust a Simon házába vinni és az ő anyósát meggyógyíttatni Jézussal, mielőtt Simonról csak egy szóval is megemlékezett volna (4₃₈ v. ö. Mk. 1₁₆). Ezt csak kompilátor tehetné. Máté is csak kikereste a legalkalmasabbaknak' látszó helyeket, hogy a maga külön anyagát azok' közé elhelyezhesse, de különben követi a Márk sorrendjét. Ha pedig egy műnek egész tartalmát és sorrendjét feltaláljuk két hosszabb és más anyagot is tartalmazó műben, helyesnek látszik az a következtetés, hogy a rövidebb mű a két hosszabbnak forrásul szolgált.

Még erősebb bizonyíték erre az, amelyet a három evangélium *nyelvének* összehasonlításából meríthetünk. Ez a filológiai argumentum egészében csak nyelv tudósok előtt érdekes s ezért csak legegyszerűbb részleteire terjedhetünk ki. Ha csak magyar szövegben is elolvassa akárki pl. a Mk. 2₂₅₋₂₈-at és az ennek megfelelő részeket a Mt. 12₁₋₄-ben és a Lk. 6₁₋₄-ben, azonnal meggyőződik arról, hogy három önálló író ennyire azonos szavakkal egy dolgot nem tud leírni. A kérdés csak az lehet, hogy a három közül melyik' kettő kompilátor. Márknál egy néhány eredeti arámi szót találunk, amelyet a másik' két evangélista vagy elhagyott, vagy lefordított görögre, vagy csak magyarázattal vett fel a maga szövegébe. Ilyen kifejezések: Boauerges (3₁₇), talitha kumi (5₄₁), effafa (7₃₄), Bartimeus (10₄₆), abba (14₃₆), rabbuni (10₅₁, melyet a magyar szöveg lefordítva ad). Ezeket Mt. és Lk. kihagyta. Korbán (Mk. 7₁₁), hozsánna (11₉), Gethsemáné (14₃₂), Golgotha (15₂₂) még helyet találtak Máténál, de Lukács már elhagyta őket. Ez az egyszerű jelenség is mutatja, hogy a Márk szövege sokkal közelebb áll az eredeti palesztinai forráshoz, mint a másik' kettő. Még inkább kimutatható ez egyes arámi kifejezések használatánál, a melyek épen ilyen arányban tűnnek' el Máténál s még inkább Lukácsnál.

A Márk írójának unalmas és egyhangú előadását a

Mt. és Lk. írói igyekeztek sokféle módon élénkíteni. Így a Jézus szenvedésének történetében Márknál 111 »és« van, Máténál csak 63, míg Lukácsnál csak 49. A Márk durva és pórias kifejezéseit tisztább és irodalomban szokottabb kifejezésekkel helyettesítik.

Így tehát az anyag, a sorrend és a nyelvezet is azt mutatja, hogy a Márk szerinti evangélium forrása volt úgy az első, mint a harmadik evangéliumnak és benne találjuk fel korábbi alakjában a Jézus életére vonatkozó történeti adatokat, ha ugyan a későbbi evangéliumok nem őriztek meg olyan hitelesebb részeket is, amelyek a Márk evangéliumából hiányoznak. A Márk anyagja azonban történeti szempontból annyira fontos, hogy nélküle a Jézusról való tudásunk majdnem a semmivel volna háttáros. A Máté és Lukács evangéliumának is a Mk. adatai szolgálnak gerinc gyanánt s így a Márk evangéliumát tekinthetjük a legbiztosabb alapnak arra, hogy a Jézus megismeréséhez eljuthassunk.

Ebben a feltevésben nagyon megerősít minket ez evangélium keletkezésének ideje is. A tudósok legnagyobb része a mű keletkezését az első század hetvenes éveire teszi. Ilyenek: Carpenter, Menzies (70), Volkmar (73), Renan (76), Beyschlag, Wright, Wernle, Bacon, Wellhausen, von Soden, Burkitt, Loisy (75), O. Schmiedel (80), Goguel (75–85) és Montefiore (nemsokára 70 után). Ugyanis a 13. részben a Jeruzsálem ostroma úgy van felemlítve, mint nem régi dolog. Az író azt mondja, hogy *ez még nem a vég*, hanem csak *kezdetei a nyomorúságoknak*, de a vég előtt *hirdettetnie kell az evangéliumnak minden pogányok között* (10 v.). Ezt mutatja a 12₉-ben levő *post eventum* jóslat is, t. i., hogy a szőlős gazda a régi, hűtlen munkásokat elveszti és a szőlőt másnak adja. Minden valószínűség szerint tehát a Márk evangéliumának keletkezése és a Jézus halála között egy fél századnál hosszabb idő nem telt el.

Kérdés most már az, hogy ez a félszázad miképen folyt be az evangélium kialakulására. Voltak-e jelen már akkor is pragmatikai okok? És ha voltak, milyen irányban befolyásolták az író? Amint már fennebb is láttuk,

a pragmatizmus a Márk evangéliumára is reányomta a maga bélyegét, bár nem olyan mértékben, mint Máténál és Lukácsnál. Az írónak föltett szándéka annak a bebizonyítása, hogy Jézus azonos volt azzal a messiással, amelyet a zsidó vallásos gondolkozás már a Krisztus előtti századokban megalkotott s amelynek közeli eljövételében nem csak a zsidók, hanem a szomszédos többi népek is hittek. Ez a hit, úgy látszik, *conditio sine qua non* volt a kereszténység megalakulásában. Ott találjuk a messiási várakozást nemcsak az újtestamentum minden íratában, hanem a Jézust megelőző századok irodalmában, a Jézus kortársainak mindennapi gondolkozásában és magának Jézusnak is csaknem minden cselekedete és beszéde és elve mögött. Az ő ártatlan halála és a halála után következett reménytelen politikai helyzet az ő tanítványait és ismerőseit nagyon hamar rávezethették arra a meggyőződésre, aminek már Jézus maga is kifejezést adhatott volt valamelyes értelemben, hogy Jézus, ez a rendkívüli ember, aki az Istent a maga atyjának nevezte, az Isten fia és a messiás volt, akinek halála után az Isten belenyul a világ folyásába és annak más irányt ad. És mihelyt ez a meggyőződés hívőkre és szószólókra talált, a többit elvégezte azután a pragmatizmus a maga alkalmazásával.

Az apostolok, különösen Pál apostol és az apostolok követői, amint tudjuk, a maguk munkáját el is végezték. Egy fél század alatt a Jézusban eljött messiás eszméje nemcsak Palesztinában szerzett magának hívőket, hanem átjárta egész Kisázsziát, Görögországot, Egyiptomot és gyökeret vert magának a nagy római birodalom fővárosában, Rómában is. A Márk evangéliuma tehát azt a Krisztust tárja az olvasó elé, akit egy fél század követelményei teremtettek a megalakult kereszténység számára. A többséget és hatalmat természetesen még ezután kellett megszerezni s így az író legfőbb törekvése a meggyőzés volt. Emiatt adatait is nem történeti sorrendben mondja el, hanem bizonyítékai köré csoportosítja. Előtte a *természet föltöltött álló messiás* alakja lebeg, akiről már jósol Keresztelő János, akire keresztelkedésénél reá száll az isteni

lélek galamb képében, a kihez beszél az Isten az égből, akinek szolgálnak az angyalok a pusztában, akitől megijed, akihez beszél, és akinek engedelmeskedik a tisztátalan lélek, aki parancsol az embereknek, aki egy napon sok csodát tesz, betegeket gyógyít, ördögöket űz ki és aki más nap már a városba sem mehet a hozzámenők sokasága miatt. (1₄₅) Ez a messiási alak jelenik meg újra, meg újra az egész evangéliumon keresztül, aki a legkülönösebb csodákat viszi véghez, aki belát az emberek szívébe és gondolataikat is kitalálja (2₈), aki a halottat feltámasztja (5₄), aki sétál a tengeren (6₄₈), akitől csodát művelő erő árad ki (6₃₀), aki elváltozik és ruhája fényes lesz, amihez hasonlót a ruhafestő a földön nem fehéríthet (9₃), akinek megjelenik s akivel beszél Mózes és Ilyés, akinek hatalma van a földön a bűnöket megbocsátani (2₁₀), aki megjósolja a saját halálát és feltámadását, Jeruzsálem elpusztulását és a maga második eljöveteletét, amikor angyalaival gyűjti össze a maga választottait a világ négy tájáról (13₂₇).

Ilyen alapra teológiai tudományt építeni még annyira sem lehetséges, mint fővényre házat építeni. Azilyen adatok lehetnek a képzelődésnek, vagy a hitnek, vagy akár a pragmatizmusnak szüleményei, de nem történelmi adatok. Ezek még olyan történetek sem lehetnek, amiket a Jézus tanítványai emlékezetből mondhattak el az ők követőiknek. S kellő tanulmányozás csakugyan arról győzte meg a kutatókat, hogy a Márk evangéliuma a maga egészében nem is mozog abban a légkörben, amelyben a Jézus élettörténete lejátszódott. Helyi ismeretei nincsenek. Elbeszélte csodái nincsenek határozott helyhez és személyekhez kötve, hanem csak valahol messze történnek a legtöbb esetben olyan személyekkel, akik legtöbbször nincsenek megnevezve s akikről többet nem is hallunk. Adatait csak úgy tudja egymáshoz fűzni, hogy Jézussal utakat tétet meg egyik tartományból vagy városból a másikba, vagy a tengeren át és vissza. Ha a Jézus való történetét akarjuk megtaáálni, akkor ez evangélium csodás elemait mindenestre figyelmen kívül kell hagynunk, vagy legalább azokat kellő értékükre leszállítanunk a teo-

lógiai tudományban, mert azok történelmi tények nem lehettek és merő ellentétben állanak a mű más részeivel, amelyek Jézust egyszerű ácsmesternek (6₃) tüntetik fel, kiről rokonai azt hiszik, hogy nincs magánál (3₂₁), aki még azt sem engedi meg, hogy őt jónak nevezzék (10₁₈), aki nem tudja, hogy mikor fog másodszor eljöni (13₃₂), sem azt, hogy a tanítványai miről vetélkednek egymással (9₃₃) vagy róla mit gondolnak (8₂₉), aki nem tud csodát művelni szülőföldjén (6₅) s aki így imádkozik: Én Istenem, én Istenem! Miért hagytál el engem (15₃₄).

Egy másik feltűnő jelenség a Márk evangéliumában az a *titokzatossági elv*, amelyet az író Jézusnak tulajdonít, amely a Jézus egyéniségét érthetlenné teszi, s amely ez evangélium különböző részeit egymással nagyon feltűnő ellentétbe állítja. Jézus megnémítja a tisztátalan lelket, aki azt állítja róla, hogy ő az Istennek szentje (1₂₅). A sok ördögöt sem hagyja vala szólni, mivelhogy őt ismerék (1₃₄). A megtisztított bélpöcklost erősen megfenyegeti és meghagyja neki, hogy senkinek semmit ne szójon (1₄₃₋₄₄). De annak a bizonyítására, hogy neki hatalma van a földön a bűnök megbocsátására is, a guttaütöttet szavával mindenkinek láttára meggyógyítja (2₁₀₋₂₁), sőt szombat napon is csodát tesz a száradt kezű emberrel (3₅). A tenger mellett a tisztátalan lelkeket, akik előtte leborultak és kiáltottak: »te vagy az Istennek fia«, szintén erősen fenyegeti, hogy őt ki ne jelentsék. Jairusnak is erősen megparancsolja, hogy leányának feltámasztását senki meg ne tudja (5₄₃). A siketnéma meggyógyítása után is megparancsolja, hogy senkinek se mondják el (7₃₆). A meggyógyított vaknak meg azt mondja, hogy a faluba se menjen, se el ne mondja senkinek. Ez a titokzatosság nem csak a csodákkal van összekapcsolva, hanem a tanításokkal is. Az író szerint Jézus az ő példázatait úgy adta elő, hogy azt a hallgatók ne értsék meg, vagy az evangélium szavai szerint: *hogy nézvéen nézzenek és ne lássanak; és hallván ne halljanak és ne értsenek, hogy soha meg ne térjenek és bűneik meg ne bocsáttassanak* (4₁₀₋₁₂). Másutt meg az evangélium azt mondja, hogy Jézus épen azért tanított példázatokban,

hogya azt jobban megérthessék a hallgatók (4. 33), s maga is tarra szólítja fel a sokaságot, hogy hallgassák meg őt mindnyájan és értsék is meg (7. 14). Honnan van ez az ellenmondás ugyanazon műben? Különösen a 4. 11–12 szavai a görög világ miszteriumaira emlékeztetnek, ahol némely titkokat csak a beavatottak ismertek s ez eszoterikus tanokat a kívül levők előtt titokban tartották. Miért nem világosítja fel Jézus még a saját tanítványait sem az ő kilétéről? És amikor Péter az ő kérdésére azt mondja neki, hogy »te vagy a Krisztus«, miért parancsolja tanítványainak, hogy senkinek se szóljanak felőle (8. 30). Miért nem mondja még a főpapoknak, az írástudóknak és véneknek sem, hogy ő miféle hatalommal végzi az ő cselekedeteit (11. 33)? Ezek a kérdések mindenestre megoldást várnak s a megoldás valószínűen a Jézus öntudatán és való történetén kívül csak az evangélium írójában és ennek körülményei között található meg. Az író nincs abban a környezetben, amelyben a Jézus története lejátszódott. Ő görög nyelven ír és a palesztinai vonatkozású kifejezéseket kénytelen megmagyarázni, hogy olvasói megérthessék (V. ö. 15. 22 és 34 v.). Neki fogalma van a Jézus Krisztus evangéliumáról (1. 1), amelyben hinni kell (1. 15) s amelynek hirdettetnie kell minden pogányok között (13. 10) s amelyet predikálnak is állítása szerint az egész világon (14. 9). Szerinte a Jézus vére az új szövetség vére, amely sokakért kiontatik (14. 24). Ezek az adatok nagyon messzire viszik az evangéliumot a Jézus történetétől, talán még azon a fázison is sokkal hátrább, amelyet fennebb úgy említettünk, mint az evangélium keletkezésének legvalószínűbb idejét. Nem lehetetlen tehát az a felfogás, amelyet ez evangélium tanulmányozói állítanak is, hogy a hetvenes években megírt művet valaki később is átdolgozta. 4

(Folyt. köv.)

4 Ezt a nézetet elfogadják: Ewald, Wendling, Wellhausen, J. Weiss Réville, von Soden, Holtzmann, Schenkel, Weiffenbach, Witichen, Sevin, Jacobsen, Mangold, Weizsäcker.

A vallástanítás története.

Írta: **Benczédi Pál.**

(Folytatás.)

Középkor.

A középkor hitoktatásáról csak úgy nyerhetünk hű képet, hogyha legalább röviden bepillantunk a keresztény egyház akkori állapotába, a kor tudományos műveltségébe és az ezzel összefüggő általános nevelési intézményeibe. Ismerjük a történeti tényt, hogy a katolikus egyház hajója mily hamar eltért az evangéliumi egyszerűségtől. Fölvette a pogány világ igen sok szokását, vallásos maradványait s az egyház szolgái a názareti mesternek nevére hivatkoztak ugyan, de tetteit, tanításait nem vették figyelembe s így megalapították az egyházi hierárkiát. A dogmaalkotó niceai zsinat nem vette el ugyan Jézus ember voltának tanát, mert hiszen Krisztus örök istensége mellett megállapítja igaz ember voltát is, de azért Jézus történelmi alakja egészen háttérbe szorul a mithikus hit csillogó követésével szemben. Az emberiség szellemi érdekeit nem istápolták, a sötétség, babona eloszlatására egyáltalán nem törekedtek, hanem minden erejük az egyház hatalmának megszilárdításában merült ki. Ezt teljes mértékben el is érték egy időre, midőn III. Ince pápa kimondotta, hogy az egyház hatalma a nap, a világi hatalom pedig csak a hold, mely utóbbi a naptól nyeri fényét. VII. Gergely és III. Ince oly hatalomra emelik a pápai trónt, hogy mellettük a világi fejedelmek csakugyan a hold halvány fényét jelentették a nap ragyogása mellett.

A pogány kornak, a pogány iskoláknak letűntével a tudomány és a műveltség egészen a papság kezébe került s így az is magán hordja az egyház szellemének